

9. The histories of Polybius / [translated by Evelyn S. Shuckburgh]. London, New York: MACMILLAN AND CO., 1889. URL: <https://www.gutenberg.org/files/44125/44125-h/44125-h.htm>

10. Xenophon: Ethical Principles and Historical Enquiry. *Mnemosyne. Supplements. History and Archaeology of Classical Antiquity*, Vol. 348 / Boston: Brill, 2012. 804 p.

Тарас БАТЮК, Марко КАНТОР
(Дрогобич, Україна)

КИРИЛО ОСЬМАК (1890–1960) В УКРАЇНСЬКОМУ ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ 1940-Х РОКІВ

На сучасному етапі розвитку історичної науки особливо важливе значення набувають біографічні дослідження. Оскільки ціла низка визначних діячів залишається або взагалі невивченими, або маловивченими. Особливо це стосується діячів, які приймали безпосередню участь у визвольній боротьбі українців за відновлення Української самостійної соборної держави. Відповідно джерельні матеріали про їхню діяльність ретельно приховувалися радянською окупаційною адміністрацією, а біографії фальсифікувалися. Після здобуття Україною незалежності відбулися суттєві зрушення і дослідники отримали доступ до щойно розсекречених архівних матеріалів. Відповідно після їхнього опрацювання широка громадськість отримала інформацію про знакові події українських визвольних змагань та осіб, які у них приймали участь. Саме до таких постатей належить учасник української визвольної боротьби 1917–1920 рр. та 1940–1944 рр. Кирило Іванович Осьмак.

Наголосимо, що постать Кирила Івановича Осьмака уже знайшла своє відображення у науковому дискурсі. Мабуть найбільш повно його постать описана у праці доньки Наталії Осьмак [11]. Зокрема, вона отримала доступ до джерел не тільки в українських архівах, але й у Центральному історичному архіву Москви (про навчання батька у Московському сільськогосподарському інституті, громадській діяльності, проходження практики тощо), відтак змогла детально реконструювати життєвий шлях батька.

Сучасна дослідниця Тетяна Підгайна у спеціальному дисертаційному дослідженні здійснила ґрунтовний аналіз інтелектуальної спадщини Кирила Осьмака [26; 27; 28; 29; 30; 31; 32; 33; 34]. Аналіз наукового доробку Кирила Івановича та його внесок у сільськогосподарську науку розкривають В. Гамалія [5], А. Білоцерківська [1]. Значну увагу цій статті приділяли у своїх дослідженнях В. Вергунов [2; 3; 4], В. Онопрієнко, О. Реєнт, Т. Щербань [16], В. Самородов [41], Ю. Шаповал [42] та ін. Постать К. Осьмака привертала увагу також інших дослідників та краєзнавців (В. Закалюжний [9], С. Коваленко [12], В. Магда [14], М. Малік [15], Н. Прасольченко [35], Я. Проць [36; 37; 39], В. Ревеука [40] та ін.).

У той же час доступ до комплексу нових документів створює умови для подальшого дослідження, з акцентом на участь К. Осьмака в українському визвольному русі 1930–1940-х років. Використовуючи інформаційний потенціал кримінальної справи.

Кирило Іванович Осьмак (в окремих документах писали Осьмаков) народився 27 квітня (9 травня) 1890 р. в містечку Шишаки Миргородського повіту Полтавської губернії у багатодітній родині. Їхній родинний будинок розташовувався у центрі села. Батько – Іван Юхимович Осьмак (1846 р.н. з Курської губернії, який помер 1930 р.), мати – Тетяна Андріївна Власенко (1851 р.н., походила із козацького роду с. Бузови, померла 1929 р.) [11, 31]. Кирило Осьмак здобув як на той час добру освіту (закінчив Шишацьку двокласну сільську (народну) школу (1902 р.), Миргородську повітову школу (1906 р.), Полтавське Олександріївське реальне училище (1910 р.), Московський сільськогосподарський інститут (сільськогосподарське відділення) (1916 р.) [2, 18]. Водночас з раннього дитинства цікавився історією, переймався долею народу та країни, захоплювався поезією Т. Шевченка, вивчав творчість М. Заньковецької, М. Кропивницького, П. Саксаганського, І. Карпенка-Карого та ін. Саме це й міцний проукраїнський світогляд.

Кирило Осьмак – автор близько 50 наукових і науково-популярних праць (статті, брошури, термінологічні словники тощо) [17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25]. При цьому сюди відносяться його напрацювання із проблем краєзнавства, сільськогосподарської термінології, земельної реформи, наукового забезпечення аграрного сектору, бурякової кооперації, проведення реформування сільського господарства тощо. Виклав він і власне бачення аграрної реформи. Описує і епізоди боротьби за утвердження УЦР і її протистояння російським імперським впливам. Значна частина праць (особливо 1930–1940-х рр.) стосуються суспільно-політичних питань. Пропагував він також ідею створення Українського національного фонду при Центральній Раді. З якого повинні були б іти кошти на різноманітні потреби української нації. Публікувався у виданнях «Рілля», «Українське життя», «Маяк», «Тепла роса», «Український агроном», «Рада», «Вісник громадської агрономії», та ін. Уже наприкінці 1924 р. К. Осьмак узагальнив власні теоретичні напрацювання та видав монографію «Цукрова промисловість та селянське буряківництво Правобережної України» (6 др.арк.) та брошуру «Насіння культури цукрових буряків для народного господарства» (92 ст.). У публікаційній та підпільній роботі Кирило Осьмак користувався псевдонімами «Борис Олександрович», «Борис Іванович», «Ів. Ш.», «Ів. К-о», «К. Кирдяга», «К. Ш.», «К. Ш-й», «К. Шишацький», «Марко Горянський», «Псельський», «Самарь».

Окрім цього Кирило Осьмак був активним учасником суспільно-політичного життя. Зокрема, став організатором і співорганізатором агрономічного гуртка по вивченню України, діяв при Агрономічному гуртку Термінологічної комісії, товаристві «Український агроном» (з 30 серпня 1913 р.), Українському науковому товаристві та її термінологічній комісії [2, 23].

Водночас він активно працював над репрезентацією національної ідеї в аграрній сфері шляхом створення сільськогосподарських гуртків для селян, вважав за доцільне впроваджувати українську наукову термінологію задля ефективнішої роботи агрономів і розвивати агропомічу на регіональному рівні.

Після здобуття освіти К. Осьмак розпочав працю: влаштувався завідувачем Катеринославською дослідною ділянкою Департаменту землеробства (Кубанська область) (листопаді 1912 р. – січні 1913 р.). Із 1913 р. – агроном-практикант Володимир-Волинського земства, водночас у складі Термінологічної комісії (м. Сарни). У липні

1915 р. К. Осьмак поступає на роботу до Всеросійського земського союзу (відділ допомоги біженцям), відтак відправлений на Південно-Західний фронт (зав.харчовим пунктом у м. Збараж, відтак харчовим загоном і пекарнею у м. Скалат). 1916 р. влаштовується працювати інструктором із свинарства у Київському губерніяльному земстві. У березні 1917 р. увійшов до УЦР від Київського губерніяльного земства, відтак керівник видавничого відділу Міністерства земельних справ (з 3 грудня 1917 р.), секретар редакції журналу «Вісник громадської агрономії» (1918 р.). Після 14 грудня 1918 р. при Директорії УНР було знову створено Міністерство земельних справ, куди К. Осьмак пішов працювати керівником відділу по виданню сільськогосподарської літератури [2, 23–24; 13, 9; 33, 229].

У серпні 1919 р. завідуючий популяризаційної секції Сільськогосподарського вченого (наукового) комітету України (СХНКУ) і голова її термінологічної комісії. Наприкінці 1921 р. К. Осьмак влаштовується до Миргородського районного союзу сільськогосподарських кооперативів (інструктором Псольського району). Незабаром стає керівником агрономічного відділу МРССК. У березні 1923 р. очолює редакційно-видавниче бюро СГНКУ. У березні 1923 р. відповідає за питання цукрової кооперації Київського губсільсоюзу, а з початком 1925 р. очолює сільськогосподарський відділ Інституту української мови ВУАН. Із вересня 1928 р. на громадських засадах працює від імені академії у Курську. Восени 1933 р. поселяється під Москвою та працює агрономом у колгоспі [34, 97].

Директор підсобного господарства при санаторії в Качанівську Бериславської області (травень 1940 р. – січень 1941 р.), плановик по складанню виробничих планів у Київському цукротресті. Голова правління Всеукраїнського союзу сільськогосподарської кооперації «Сільський господар» (1941 р. – вересень 1943 р.), відтак директором «Сільського господаря» (з грудня 1943 р.) [7, 158; 8, 173].

З початком радянської окупації України К. Осьмак залишився при Наркомземі та працював там до 1923 р. Керівник відділу цукрової кооперації та видавництва при Центральному сільськогосподарському кооперативному союзу (1920–1923 рр.), керівник секції популяризації сільськогосподарських знань при сільськогосподарському науковому Комітеті України (1923–1925 рр.) [6, 194–195].

Із 1941 р. активно включився у роботу ОУН (м), відтак ОУН (б). Проходить еволюцію поглядів та переходить на позиції ОУН (б) (впершу чергу через їхню активну тактику у боротьбі за Українську самостійну соборну державу). Займався залученням до роботи у підпіллі нових членів та налагоджував відповідну мережу, отримуваним та поширенні антирадянської націоналістичної літератури («За самостійну Україну», журналу «Бюлетень», «Ідея і чин» та листівки). К. Осьмак автор брошури «Україна колонія Москви» (жовтень 1942 р.) (наклад 5 000 примірників), листівок «Колективізація як засіб поневолення українського селянства» (листопад 1942 р.) (наклад 10 000 примірників), «Злочини німецьких загарбників на Україні» (січень 1943 р.) і «Покладаємося на власні сили» (січень 1943 р.) (наклад 10 000 примірників), «До збройної боротьби» (березень 1943 р.) [6, 280–281].

Практична робота К. Осьмак полягала створенні 11 осередків (керівників яких особисто залучав) та отриманні антирадянської націоналістичної літератури, газети і їх поширенні. Спочатку він – керівник по організаційній роботі серед інтелігенції

старшого віку, а відтак – заступник провідника по пропаганді на теренах Київського, Черкаського, Біло-Церківського, Уманського округів. У серпні 1942 р. – вересні 1943 р. референт пропаганди Крайового проводу ОУН ОСУЗ. 15 липня 1944 р. обраний Президентом УГВР [6, 213; 7, 72; 13, 13].

За свою активну проукраїнську та громадянську позицію неодноразово репресувався каральною системою (03.1928 р., 03.1930 р., 01.1938 р., 01.1941 р. і 10.07.1948 р.). Відзначимо, що попри усі тортури й різноманітні комбінації, використання внутрішньокамерної агентури Кирило Осьмак залишився переконаним та незламаним націоналістом, який не зрікся своїх поглядів та продовжував їх сповідувати до останнього свого подиху (спроби спецслужб його використати в агентурно-оперативних комбінаціях спрямованих на ліквідацію вищого керівного складу Проводу ОУН були безуспішними).

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоцерківська А.С. Професор А.Г. Терниченко (1882–1927) – вчений, педагог, організатор сільськогосподарської науки та освіти в Україні: автореф. дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.07. Київ, 2008. 21 с.

2. Вергунов В.А. Історико-краєзнавчі та аграрно-економічні студії К.І. Осьмака для ствердження національної ідеї в Україні. *К.І. Осьмак (Осьмаков) (1890–1960) – український вчений – аграрний економіст, державний та політичний діяч: збірка матеріалів VIII наук. іст.-біогр. читань (Круглий стіл) / НААН, ННСГБ; уклад. Т.М. Підгайна, В.М. Товмаченко, М.М. Давиденко; наук. ред. В.А. Вергунов. Київ: ФОРМ «Корзун Д.Ю.», 2014. С. 18–34.*

3. Вергунов В.А. Проблема насінництва цукрового буряку для потреб сільськогосподарської кооперації у творчій спадщині К.І. Осьмака (1890–1960). *Селекція, генетика та насінництво сільськогосподарських культур: тези міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 50-річчю селекції рослин в Полтавській державній аграрній академії. Полтава, 2013. С. 110–112.*

4. Вергунов В.А. К.І. Осьмак – державний діяч та один з організаторів і популяризаторів наукового забезпечення сільського господарства в Україні у 1911–1928 рр. *Історичні записки: зб. наук. пр. Луганськ, 2012. Вип. 36. С. 31–48.*

5. Гамалія В.М. Історія становлення і розвитку української наукової ботанічної термінології: 07.00.07 – Історія науки і техніки: дис. ... к.і.н. Київ, 2003. 190 с.

6. ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 73222. Т. 1.

7. ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 73222. Т. 2.

8. ГДА СБУ. Ф. 6. Спр. 73222. Т. 3.

9. Закалюжний В. Козаки Полтавщини: біографо-іст. Нариси про козаків Полтавщини XVII – XX століть. Полтава: Оріяна, 2009. 176 с.

10. К.Ш-ий Украинское происхождение певческих костюмов в кафедральных храмах России. *Украинская жизнь. 1913. № 7–8. С. 117–119.*

11. Кирило Осьмак – нескорений Президент УГВР / Наталка Осьмак; [відп. ред. П.Й. Потічний]. Торонто; Львів: Літопис УПА, 2008. С. 31.

12. Коваленко С.Д. Внесок К.І. Осьмака в становлення та розгортання діяльності Популяризаційної секції Сільськогосподарського наукового комітету України (1919–

1923). *Матеріали 10-ї Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки»* (Київ, 6-8 жовтня 2011 р.). Київ, 2011. С. 282–284.

13. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 41: Кирило Осьмак – Президент Української Головної Визвольної Ради_(Документи і матеріали) / [ред. Наталія Осьмак, Петро Потічний]. Торонто; Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2004. С. 13.

14. Магда В.І. Шишаки – перлина на Пслі. Шишаки, 2006. 159 с.

15. Малік М.Й. Кооперація в творчості К.І. Осьмака. *К.І. Осьмак (Осьмаков) (1890–1960) – український вчений – аграрний економіст, державний та політичний діяч: збірка матеріалів VIII наук. іст.-біогр. читань (Круглий стіл)* / НААН, ННСГБ; уклад. Т.М. Підгайна, В.М. Товмаченко, М.М. Давиденко; наук. ред. В.А. Вергунов. Київ: ФОП «Корзун Д. Ю.», 2014. С. 45.

16. Онопрієнко В., Реєнт О., Щербань Т. Українське наукове товариство: 1907–1921 роки. Київ, 1998. 242 с.

17. Осьмак К. Українська Центральна Рада. *Кієвская Земская Газета*. Київ. 1917. № 20. С. 573–575.

18. Осьмак К.И. Изъ деятельности украинскаго кружка при Московском сельскохозяйственном институте. *Украинская жизнь*. 1913. № 10. С. 90–97.

19. Осьмак К.І. Агрономической кружокъ по изученію украинских губерній. *Украинская жизнь*. 1916. № 1. С. 87.

20. Осьмак К.І. Важна справа. *Маяк*. 1913. № 26. С. 11–12.

21. Осьмак К.І. Из деятельности украинскаго кружка при Московском сельскохозяйственном институте. *Украинская жизнь*. 1916. № 10. С. 90–93.

22. Осьмак К.І. Перший всеукраїнський Агрономічно-Економічний З'їзд у Києві. *Рілля*. 1917. № 1. С. 14–17.

23. Осьмак К.І. Як живуть наші переселенці. *Рілля*. 1914. Ч. 2. С. 48–50.

24. Осьмак К.І. Як живуть наші переселенці. *Рілля*. 1914. Ч. 3. С. 80–84.

25. Осьмак К.І. Як навчаються студенти агрономічної науки. *Рілля*. 1913. Ч. 18. С. 490–492.

26. Підгайна Т.М. Суспільно-політична та науково-організаційна діяльність К.І. Осьмака (1890–1960) з розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні: історіографічний аспект. *Гілея*. Вип. 82 (3). 2014. С. 125–129.

27. Підгайна Т. Науково-редакційна діяльність К.І. Осьмака (1890–1960) з розвитку сільськогосподарської термінології в інституті української наукової мови ВУАН. *Часопис української історії*. Вип. 28. Київ, 2014. С. 89–95.

28. Підгайна Т.М. Діяльність агрономічних гуртків по запровадженню вивчення української сільськогосподарської термінології. *Матеріали 11-ї Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки»* (4-6 жовтня 2012 р.). Київ, 2012. С. 76–78.

29. Підгайна Т.М. Діяльність К.І. Осьмака в українському науковому товаристві в Києві. *Історія освіти, науки і техніки в Україні. Матеріали ІХ Всеукраїнської конференції молодих учених та спеціалістів* (22 травня 2014 р.). Київ, 2014. С. 220–221.

30. Підгайна Т.М. Перший Всеукраїнський агрономічно-економічний з'їзд (22-26 жовтня 1917 р.) у творчій спадщині К.І. Осьмака (1890–1960). *Вісімнадцята Всеукраїнська наукова конференція молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів,*

присвячена 150-річному ювілею В.І. Вернадського (26 квітня 2013 р.). Київ, 2013. С. 262–265.

31. Підгайна Т.М. Питання ґрунтознавства в житті та діяльності К.І. Осмака під час практики на Омській машинно-дослідній станції. *Матеріали Міжнародного науково-практичного семінару (присвяченого 130-річчя виходу книги професора В.В. Докучаєва «Російський чорнозем», і появі сільськогосподарської дослідної справи як галузі знань)*. С. 263–265.

32. Підгайна Т.М. Проблеми розвитку цукровиробництва в Україні у творчій спадщині К.І. Осмака (1890–1960). *Історія освіти, науки і техніки в Україні. Матеріали VII Всеукраїнської конференції молодих учених та спеціалістів* (16 березня 2012 р.). Частина 1. Київ, 2012. С. 81–82.

33. Підгайна Т.М. Українська Центральна Рада у житті та діяльності К.І. Осмака. *Історія освіти, науки і техніки в Україні. Матеріали VIII Всеукраїнської конференції молодих учених та спеціалістів* (21 травня 2013 р.). Київ, 2013. С. 228–230.

34. Подгайна Т.Н. Россия в формировании личности и творческом наследии К.И. Осмака (1890–1960). *Шоста Міжнародна наукова конференція «Актуальні питання вітчизняної, світової історії та історії науки: пошуки, роздуми, знахідки»*. Луганськ, 24-25 квітня 2013 р. С. 96–97.

35. Прасольченко Н.О. «Він родом з чудового краю». *К.І. Осмак (Осьмаков) (1890–1960) – український вчений – аграрний економіст, державний та політичний діяч: збірка матеріалів VIII наук. іст.-біогр. читань (Круглий стіл) / НААН, ННСГБ; уклад. Т.М. Підгайна, В.М. Товмаченко, М.М. Давиденко; наук. ред. В.А. Вергунов*. Київ: ФОРМ «Корзун Д. Ю.», 2014. С. 46–47.

36. Проць Я. Кирило Осмак – будівничий Української держави. *Сільське життя*. 1996. 7 вересня (№ 42). С. 6.

37. Проць Я. Президент під псевдо «Псельський». *Сільське життя*. 2005. 18 листопада (№ 47). С. 7.

38. Проць Я. Президент під псевдо «Псельський». *Сільське життя*. 2005. 25 листопада (№ 48). С. 7.

39. Проць Я. У вдячній пам'яті шишачан. *Сільське життя*. 1996. 23 листопада. С. 4.

40. Реверуг В. Кирило Осмак – президент Української Головної Визвольної Ради. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/component/option/comlet/agent1e?icl=7947>.

41. Самородов В. М. К. І. Осмак та П.І. Гавсевич. *К.І. Осмак (Осьмаков) (1890–1960) – український вчений – аграрний економіст, державний та політичний діяч: збірка матеріалів VIII наук. іст.-біогр. читань (Круглий стіл) / НААН, ННСГБ; уклад. Т.М. Підгайна, В.М. Товмаченко, М.М. Давиденко; наук. ред. В.А. Вергунов*. Київ: ФОРМ «Корзун Д. Ю.», 2014. С. 42–44.

42. Шаповал Ю. Кирило Осмак: життя і доля. *Архівний збірник до 80-річчя Державного архіву Полтавської області: матеріали наукової конференції*. Полтава, 1998. С. 147–174.

43. Шишацький К. Нове життя га Україні. *Рілля*. 1917. Ч. 1. С. 6–7.